

Tabâtabâî's Perception of Quran

Hatice Erkoç^{1,a,*}

¹Iskele Girl Anatolian Imam Hatip High School Science and Social Sciences Project School 65130 Ipekyolu/Van, Turkey

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 25/08/2020

Accepted : 14/09/2020

Keywords:

Tabâtabâî
al-Mizân
Shia
İmâmiyye-İsnâ Aşeriyye
Quran's tafsir with the Quran.

ABSTRACT

In our article, we will examine Tabâtabâî's understanding of the Quran. The tafsir of the Quran started with the Prophet Muhammed and has continued until today. After the death of Hz. Prophet (saw) different interpretations of the ayat and discussions on the issue of caliphate/imamat and scientific issues led to the emergence of different sects. One of those sects is İsnâ Aşeriyye which started to form in the seventh century. The Shia-İmamiyye tried to have its creed approved by the Quran. Tabâtabâî (1904-1981) is a scholar belonging to İsnâ Aşeriyya. Tabâtabâî is a contemporary commentator representing the Shiite tradition as well as being a philosopher. In his tafsir he succeeded in bringing Islamic Sciences Kalam, Fiqh, Sufism, etc. and Modern Sciences Philosophy, Sociology, History, Psychology together with fourteen centuries old Shia tradition and he was able to build bridges between different thoughts and approaches. al-Mizân is not a compilation exegesis, but an original work with all its features. His Tafsir is an encyclopaedic tafsir because of making explanations in many science fields. The most important feature of "al-Mizân" is that it interprets the Quran with the Quran. According to Tabâtabâî this feature is the first way to be used in tafsir. He claims that while interpreting the Quran with hadiths, the hadiths should be taken from the imams of the *Ahl al-Bayt*, not from the *sahabe*. Tabâtabâî who defended Imamiyya-İsnâ Aşeriyye belief principles in al-Mizân correlated some ayat in his exegesis with Ehl-i Beyt removing them from his siyak-sibak. He tried to get his religious faith and especially imamate approved by the Quran. The mufessir used the Sunni sources and frequently criticized the Sunni scholars. Mufessir's conception of the Quran influenced the geography in which he lived, his family, his scientific personality, his philosophy, his sect and his understanding of Sunnah. The mufessir has a unique understanding of the Quran. According to him, the Quran is permanent, universal, encompasses all the human life, is a deed of prophethood, is associated with other sciences and has not been defaced.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3(2): 1-12, 2020

Tabâtabâî'nin Kur'ân Anlayışı[#]

MAKALE BİLGİSİ ÖZ

[#]Yazarın Doktora tezinden üretilmiştir.

Araştırma Makalesi

Geliş : 25/08/2020

Kabul : 14/09/2020

Anahtar Kelimeler:

Tabâtabâî
el-Mizân
Şi'a
İmâmiyye-İsnâ Aşeriyye
Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir

Makalemizde Tabâtabâî'nin Kur'ân anlayışını inceleyeceğiz. Kur'ân-ı Kerim tefsiri, Hz. Peygamber ile başlamış günümüze kadar devam edegelmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ayetlerin farklı yorumlanması, hilâfet/imâmet meselesi hakkındaki tartışmalar ve ilmî meseleler farklı mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri de yedinci yüzyılda oluşmaya başlayan Şi'a-İsnâ Aşeriyye'dir. Şi'a-İmâmiyye akidesini, Kur'ân'a onaylatmaya çalışmıştır. Tabâtabâî (1904-1981) İsnâ Aşeriyye mezhebine mensup bir âlimdir. Tabâtabâî, bir filozof olmasının yanı sıra, Şi'i geleneği temsil eden çağdaş bir müfessirdir. On dört asırlık Şi'a geleneği ile İslâmî bilimler ve modern bilimleri; kelâm, fıkıh, tasavvuf vb. ile felsefe, tarih, psikoloji, sosyolojiyi vb. bir araya getirmeyi tahlil-terkipteki yüksek muvaffakiyetiyle başarmış, farklı düşünce ve yaklaşımlar arasında köprüler kurabilmiştir. *el-Mizân*, derleme bir tefsir değil, kendine has özellikleri bulunan özgün bir eserdir. Tefsiri, birçok ilim dalında açıklamalar yapması sebebiyle ansiklopedik özellik taşıyan bir tefsirdir. *el-Mizân*'in en önemli özelliği Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmesidir. Tabâtabâî'ye göre bu özellik, tefsirde başvurulacak ilk yoldur. Kur'ân, hadislerle tefsir edilirken hadisler sahabilerden değil, Ehl-i Beyt imamlarından alınmalıdır. *el-Mizân*'da İmâmiyye-İsnâ Aşeriyye inanç esaslarını savunan Tabâtabâî, tefsirinde bazı ayetleri siyak-sibakından kopararak Ehl-i Beyt'le alakalandırıştır. Kur'ân'ı tefsir ederken akidesini özellikle de imâmeti Kur'ân'a onaylatma yoluna gitmiştir. Tabâtabâî, tefsirinde Sünnî kaynakları kullanmış, Sünnî âlimleri de sıklıkla tenkit etmiştir. Müfessirin Kur'ân anlayışını yaşadığı coğrafya, ailesi, ilmî kişiliği, filozofluğu, mezhebi, sünnet anlayışı etkilemiştir. Müfessir, özgün bir Kur'ân anlayışına sahiptir. Ona göre Kur'ân daimidir, evrenseldir, insan hayatının tümünü kuşatır, nübüvvet senedidir, diğer ilimlerle ilişkilidir, tahrif edilmemiştir.

^a hatice-erkoc@hotmail.com

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-0803-1656> |

Giriş

Biz bu makalemizde, ülkemizde yeterince tanınmayan Şî'i müfessir Tabâtabâî'nin Kur'an anlayışını ortaya koymaya çalışacağız. Öncelikle müfessirin Kur'an anlayışını şekillendiren faktörleri tespit edecek ardından da Kur'an anlayışını açıklamaya çalışacağız. Çalışmamızın amacı, Şî'i müfessir Tabâtabâî ve tefsirini tanıtır kılma, İran'da gerçekleştirilen Kur'an'ı anlama faaliyetinin, müfessirin içinde bulunduğu anlamlar dünyası, yaşadığı bölge, eğitimi, mezhebi vb. pek çok husus ile sıkı ilişkisini ve Tabâtabâî'nin Kur'an anlayışını ortaya koymadır. Makalemiz, müfessirin Kur'an anlayışını ve bu anlayışı ortaya çıkaran faktörleri ortaya koymasına bakımından önemlidir. Çalışmada, kaynak tarama, tahlil-terkib ve deskriptif yöntemlerine başvurulmuş, analiz ve sentezler yapılmıştır. Müfessirin Kur'an anlayışını tespit etmek için daha çok "İslâm'da Kur'an" kitabına ve tefsirine başvurulmuştur.¹

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ayetlerin farklı yorumlanması, hilâfet/imâmet² meselesi hakkındaki tartışmalar ve ilmî meseleler farklı mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ortaya çıkan mezhep ve fırkalar kendi meşruiyetlerini Kur'an'dan almaya çalışmış, ortaya attıkları düşüncelerini, hatta isimlerini Kur'an'a dayandırma yoluna gitmiştir. Şî'a-İmâmiyye de aynı yöntemi kullanmış, kendine özgü düşüncelerini Kur'an'a onaylatmaya çalışmıştır.

XX. yüzyılda yetişen, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, İran bilim ve kültürel havzasında yetişmiş, yaşadığı coğrafyayı ve mekânı tanımıştır. Şî'a'nın geleneksel kültürü ile yoğrulmuş, konulara İran coğrafyasından ve Şî'a mensubu olarak yaklaşmış, kendisini Kur'an'a, dine ve ilme adanmıştır. Şöhreti, yazdığı eserleri, yetiştirdiği öğrencileri, gelenekselliğe karşı verdiği mücadeleleri, felsefe alanındaki çalışmaları, dinî korumak için felsefe öğrenme gerekliliğini savunması, yeni bir çığır açması, medrese eğitim sistemini değiştirmesiyle İran topraklarını aşmıştır. Tabâtabâî, Kur'an, Arap edebiyatı, aruz, nahiv, sarf, belâgat, meânî-beyân, bedî, mantık, hadis, fıkıh, usul, ahlâk, tasavvuf, irfan, hat, tefsir, kelâm, reml, cifir, matematik, astronomi, ilm-i felek, felsefe, Farsça, yüzey-uzay geometrisi ve çıkarsamalı cebir alanlarında geniş yelpazeli bir eğitim almıştır. Bu sebeple filozof, matematikçi, astronom, fâkih, mütakellim, muhaddis, mutasavvif bir müfessirdir. Bu ilimlerin birçoğunun yönetsel yaklaşımlarını ve kavramlarını tefsirinde kullanmıştır.

Allâme, İran İslam devrimini görmüştür. Devrimi kendisi desteklemese de birçok talebesi devrimin önderi olmuş, öldürülmüştür. Ahlâkî-tasavvufî eğitimine önem vermiş, ruhunu arıtmıştır. Zamanını tanımış, ihtiyaçlarının farkına varmış, dinî-ilmî-modern bilimlerde kendisini yetiştirmiştir. Fransız müsteşrik Henri Corbin ile tanışmış onunla felsefî sohbetler yapmış, bu esnada çağdaş felsefî

eserleri vücuda gelmiştir. Birçok bilim dalındaki yetişmişliği Kur'an ve tefsir anlayışına yön vermiş, yaptığı açıklamalarla tefsirinin ilmî, felsefî, tarihî, sosyolojik, tasavvufî, ansiklopedik olmasını sağlamıştır.

Tabâtabâî, velûd (üretken) bir yazardır, elliye yakın eser yazmıştır. En önemli eseri *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an* adlı tefsiridir. Müfessirin pek çok alanda eseri mevcuttur. Felsefî eserleri şunlardır: *Bidâyetü'l-hıkme, Nihayetü'l-hıkme fi'l-felsefe, Usulü'l-felsefe Felsefenin Temelleri ve Realizm Metodu, Te'likatün ale'l-hıkmeti'l-müteâliye, Risale der burhan, Risale der kuvve ve fiil, Risale der mügalata, Risaletün fi'l-i'tibariyyât, Felsefetü'l-ahlâk fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Aliyyün ve'l-felsefet-ü'l-İlahiyye*. Diğer eserlerinin bir kısmı ise şöyledir: *İslâm Çağ ve İnsanın Tarihte Tekâmülü, İslâm ve İctima, İslâm ve Toplum, Mekteb-i Teşeyyu' Şî'a memua-i müzakerât bâ Purûfisûr Kurbin, (Allâme Tabâtabâî ve Henry Corbin Söyleşiler), Şî'a der İslâm, (İslâm'da Şî'a), İslâm'da Kur'an, el-mer'e fi'l-İslâm (İslâm'da Kadın), İslâm ve Çağdaş İnsan, İslâmî Hükümet Hakkında Risâle, Usulü'l-akâid, Risâle der tahlil, Nübüvvet ve İmamet...*

Talebelerinin isteğiyle on sekiz yılda tamamladığı tefsiri *el-Mizân*'ın temel özelliği Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmesidir. Ona göre, apaçık bir nur ve beyan edici olan Kur'an'ın dışarıdan başka açıklayıcılara ihtiyacı yoktur. Ayetler ayetlerle açıklanmalıdır. Tabâtabâî, tefsirinde, geleneksel ve modern ilimler alanındaki yetişmişliğini gösterir, yeteneklerini tefsirine yansıtır. Tahlil ve terkipteki yüksek muvaffakiyetiyle on dört asırlık Şî'i ve Sünnî geleneği, İslâmî bilimler ve modern bilimleri bir araya getirir. Kur'an ayetlerini ayetler ve Ehl-i Beyt imamlarının Rasûlden rivayet ettiği hadislerle tefsir ettikten sonra ayrı bahisler açarak bilimsel, sosyolojik, felsefî, tarihî, ahlâkî veriler ışığında tefsir eder. Tabâtabâî, kendisini sadece Şî'a kaynaklarıyla sınırlandırmamış, birçok Sünnî temel kaynağı da kullanmış, bazen mezhebî görüşlerini delillendirmiş, çoğu zaman da Sünnî görüşleri tenkit etmiştir.

el-Mizân Tefsiri'nin metodu, Şî'a/İmâmiyye'nin tefsir metodu ile tamamen örtüşmekte, İsnâ Aşeriyye'nin akait esasları müfessirin temel hareket noktası olmakta, ahkâm ayetlerini mezhebî akidelere göre tefsir etmektedir. Tefsirinde hadisleri on iki imamdan ve Şî'a'nın temel kaynaklarından nakletmekte, hadisler Hz. Ali ile çatışmayan sahabelerden nakledilmişse veya temel kaynakları ile çatışmıyorsa kabul etmekte, sahabeden gelen diğer hadisleri reddetmektedir. Tabâtabâî'nin inanç esaslarını ilgilendiren konularda mezhebî yaklaşımının, filozofluğunun ve bilimselliğinin çok çok önüne geçtiği tespit edilmiştir. Tabâtabâî'ye göre mut'a câizdir ve İslâm'ın övünülecek bir hükmüdür. Abdest alırken de ayakları yıkamanın gerekmediğini, meshin yeterli olduğunu savunmuştur. Bunları kabul etmeyenlerin

¹ Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, Tabâtabâî, yazmış olduğu "İslâm'da Kur'an" adlı eserinde belirli bir mezhebin bağlısı olarak Kur'an'la ilgili düşüncelerini vermektense ziyade, Kur'an'ın kendini nasıl açıkladığını tesbit etmeye çalışır. (Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Kur'an*, trc. Ahmet Erdiç, Bir Yayıncılık, İstanbul 1988, s.7-8).

² Hz. Peygamber vefat edeceği sırada İmam Ali ve on bir evladını kendi vasisi ve imam olarak tayin etmiştir. İmam hem dinî hem de dünyevi lider olup, Hz. Peygamberin vekilidir. İlk imam ise Hz. Ali'dir, Hz. Ali'den sonra evlatlarından on iki imam gelmiştir ve son imam

kaybolmuştur. İmâmet, İsnâ Aşeriyye'ye göre, inanılması zaruri bir iman konusudur. İmâmet/hilafet (Müslüman toplumun siyasi liderliği) bütün Şia'nın siyasi-itikadî oluşumunu belirleyen kavramdır. (Etan Kohlberg, *İmamiyye'den İsnâ Aşeriyye'ye*, çev., Cemil Hakyemez, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 3; s. 187; Şeyh Sâdük el-Kummî, Muhammed b. Ali b. Babeveyh, *Risalet'ül-İtikadat'ül-İmamiyye (Şî'î İmamiyyenin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fırlı, Ankara 1978).

mezhebî taassup içerisinde olduklarını iddia etmiştir. Pek çok ayeti mezhebî kaygılarıyla tefsir ettiği ve akidelerini kesin inançlılıkla katı bir şekilde savunduğu için tefsiri, mezhebî tefsir kategorisinde yer almıştır.

Ülkemizde Tabâtabâî ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Tamamlanan doktora tezleri şunlardır: *Tabresî ve Tabatabâî'de İmamiye Tefsiri*, Musa K. Yılmaz (1985); *İbn Aşur ve Tabâtabâî'nin Bazı Tefsir Problemleri ile İlgili Görüşlerinin Mukayesesi*, Mansur Yayla (2019); *Çağdaş Dönem Sünnî-Şî'i Tefsir Mukayesesi (Abduh-Reşid Rıza'nın Menâr ve Tabâtabâî'nin Mizân Tefsiri Örneği)*, İmran Çelik (2020).

Tabâtabâî ile ilgili tamamlanan yüksek lisans tezleri şunlardır: *Elmalılı ve Tabatabâî Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları*, Alekber Muradov (2000); *Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'de Varlık Kavramı*, Yasin Apaydın (2010); *el-Menâr ve el-Mizân Tefsirlerinde Muhkem ve Müteşabihat-Karşılaştırmalı Bir İnceleme-*: Maadh Shareef Awla (2019); *Şî'i Geleneğinde Takiyye Kavramı (Tabâtabâî'nin el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an Özelinde)*, Besri Bilgetay (2020); *20. Yüzyıl Tefsirlerinde Aile Hayatı Konusunda Yaklaşımlar (Bakîvi Şekevi, Tabâtabâî Özelinde)*, Murad Aghayev (2020); *Tabâtabâî'nin el-Mizân Tefsirinde Hz. Âdem -Yaratılışı ve Hayatı-*: Ayşe Yüksel (2019). Hazırlanmakta olan doktora ve yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır. Ayrıca DİA'nın "el-Mizân" ve "Tabâtabâî Muhammed Hüseyin" maddeleri bulunmaktadır.

Müfessirin Kur'an Anlayışını Şekillendiren Faktörler

Bir müfessirin Kur'an anlayışını 'ibnû'l-vakt' (zamanının çocuğu) olması hasebiyle yaşadığı dönem, bölge, kültür, aldığı dîni-kültürel ve modern eğitim, hocaları, mensubu olduğu mezhep vb. pek çok husus belirler. Tabâtabâî'nin tefsirinde bütün bu hususların etkisini görmek mümkündür. Müfessirin Kur'an anlayışını etkileyen bu hfaktörleri maddeler halinde inceleyelim.

Ailesi ve İlmî Kişiliği

"Bir insan olarak müfessirin ailesi vardır. Hocalarının/muallimlerin eliyle eğitim-öğretim süreçlerini tamamlamıştır. Kişilik sahibidir. Doğup büyüdüğü tarih ve coğrafya, sosyal ve kültürel ortamla oluşan bir çevrede edinilen kişiliği vardır."³

Tabâtabâî, İran'ın Azerbaycan bölgesinin tanınmış, ünlü ve saygın ailelerindedir. Baba tarafından İmam Hasan, anne tarafındansa İmam Hüseyin soyundandır. On dördüncü büyük babasından kendi babasına kadar bütün babaları Tebriz'in meşhur âlim ve bilginlerindedir. Beş yaşında iken annesini, dokuz yaşında iken babasını kaybetmiştir. Kendinden küçük erkek kardeşi ile geçim sıkıntısı çekmişlerdir.

Allâme, öksüz ve yetim kalması, yol gösteren

büyüğünün olmaması sebebiyle çocukluk yıllarında tahsile karşı alakasız ve başarısızdır. Allah'a doğruyu göstermesi için yalvarır ve Allah'ın yardımı ile içinde ilme karşı bir istek oluşur. Öncelikle Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek hafız olur, temel-araç ilim metinlerini ezberler. Tebriz'de 'havza' denilen eğitim sisteminde ilk-orta-yüksek eğitimini alır. Dîni eğitim almak için Kum'daki Huccekiye Medresesi'ne gelir. Orada matematik, astronomi, felsefe, ahlak, irfan, fıkıh ve tefsir dersleri veren ve aynı zamanda da uzaktan akrabası olan hocası Seyyid Hacı Mirzâ Ali Kâdî ile tanışır. Müfessir, daha sonra yazacağı tefsirinin 'ayeti ayetle açıklama' metodunu ve fikhî'l-hadisi, nefsi arındırmayı vb. ondan öğrenir. Bir âlimin görüşlerinin şekillenmesinde ders aldığı hocanın ne derece önemli olduğunu burada görmekle birlikte 1900'lü yılların İranlı din adamlarının kendilerini çok yönlü yetiştirdiklerini de müşahade ediyoruz.

Tabâtabâî, 1925 yılında Nəcəf'te Şî'iliğin merkezinde on yıl ilim tahsil ederek, İslâmî ilimlerin muhtelif dallarında özellikle fıkıh alanında uzmanlaşır. Tabâtabâî fıkıh eğitimini zamanın Şî'i-İmamiye'ye mensup fıkıh otoritelerinde tamamlar. Kumpânî'nin yanında on sene kadar kalır ve fikhî ilimlerde merci-i taklid seviyesine kadar ilerler. Ancak fıkıhı, hayatının birincil gayesi kılmaz.⁴ Felsefede de dönemin tanınmış filozofu (hakîmi) Seyyid Hüseyin Bâdkûbî'nin derslerine katılır. Onun talimatıyla matematiğe yönelir. Matematikçi Seyyid Ebu'l-Kasım Hânsârî'nin derslerine katılır, çıkarsamalı hesap, yüzey ve uzay geometrisi ve çıkarsamalı cebir dersleri alır.

Sünnet Anlayışı

Peygamber Efedimizin (sav) sünneti, Kur'an'ı anlamada temel kaynaklardandır. Müfessir, hadis inkârcılığını ve sünneti geri plana atarak değersizleştirmeyi hoş karşılamamaktadır. Tabâtabâî, ayetleri ayetlerle tefsir ettikten sonra sünnete başvurur. Ancak Şî'a ve Tabâtabâî'nin sünnet anlayışı farklılık arz etmektedir. Müfessirin sünnet ile kastettiği, Rasûlullah'tan rivayet edilen ve on iki imamın Rasûlullah'tan aktardığı rivayetlerdir. Şî'a ve Tabâtabâî, Allah Rasûlü'nün yanı sıra on iki imamın da masum olduğunu savunmakta ve on iki imamı hilafete lâyık görmektedir. Rasûlullah'ın hadisleri bu masum imamlarca rivayet edilmişse sahihtir.⁵ Şia'ya göre imamların sözleri nass mesabesinde.⁶

Tabâtabâî'nin "ayetlerin tefsirinde sünneti kullanma yöntemi şöyledir: Ayette kastedilen manayı teyit etmede, rivayetleri ayetlere arz etmede, rivayetlerin muhtevasını ispatta kullanır."⁷ "Rasûlullah ve Ehl-i Bey'ten gelen rivayetler çelişmişse isnadına önem vermeksizin metnini tahkik eder. Rivayeti ancak Kur'an'ın muhtevasını teyit eden ve manasını kuvvetlendiren bir şahit bulduktan sonra kabul eder."⁸ "Sahabe ve tabiündan gelen rivayetleri Kur'an'a arz eder, delil bulursa kabul eder bulamazsa reddeder."⁹

³ Ahmet Nedim Serinsu, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları*, Grafiker Yayınları, Ankara 2019, s. 160.

⁴ Tabâtabâî, *Hayâtü*, Mekâlâtün Te'sisiyyetün fi'l-Fikri'l-İslâmî, s. 30; İbrahim Muhan Tayeh, *Muhammed Hüseyin Tabâtabâî...Edvâü ale's-Sîrati'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye*;e://C:/Users/bil/Desktop/ Tabatabai/ arapça%20makale /الطباطبائي%20...20%أضواء%20على%20السيرة%20العلمية والادبية%20الذاتية%20والتاريخية.pdf, 2017, s. 176; <http://www.fikritakip.com/news.asp?pg=1&vyazi=2872>, 2008; *Simaye Mühr der Ainiye Tesvir*.

⁵ <https://islamlkutuphanesi.com/turcekitap/online/EhlibeytMesaji4/4-Tabatabainin-tefsir-Metodu.htm/> Ayetullah M. Hüseyin Hüseyini, *Allâme Tabâtabâî (2)*, 2019

⁶ Aslan Habibov, *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı*, Doktora Tezi, Ankara 2007, 19-22.

⁷ Ali, el-Evsi, *et- Tabâtabâî ve Menhecühü fi Tefsirihi el-Mizân, Müâveniyetü'r-Riâseti li'l-Alâkâti'd-Düveliyyeti fi Münezzameti'l-E'lami'l-İslâmiyyi*, Tahran 1985, s. 152.

⁸ el-Evsi, *age.*, s. 156.

⁹ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Tashih eden, Faziletli Şeyh Hüseyin el-E'lemî, Müessesetü'l-E'lemiyi li'l-Metbûât, Lübnan/Beyrut 1997, I. 251-252.

Tabâtabâî, Kur'ân'ın kendisinin açıklamasına göre, Peygamberin ve imamların yorumlarının, şer'î birer delil olduğunu, Peygamberin ve imamların gerçek halinin açık bir şekilde güvenilir bir senet zinciriyle kurulmuş olduğunu söyler. Ancak, bir hadis tek raviden aktarılmışsa bu herkes tarafından kabul edilmeyebilir. Ona göre, Sünnîler, tek bir senet zinciriyle gelen sahih dedikleri hadisleri (âhad haber) kabul etmişlerdir. Şî'îler ise, kesintisiz tek bir senet zinciriyle gelen hadisleri, bir delil olarak kabul edebilirler. Ancak bu hadis şer'î kurallarda geçerli değildir, araştırılmalı ve delil olarak kullanılmadan önce sıhhati kontrol edilmelidir.¹⁰

Tabâtabâî, tefsirinin mukaddimesinde rivayet geleneğini tenkit ederken Ehl-i Sünnet hadisçilerini şöyle eleştirir: "Hadisçiler, tefsiri seleften, sahâbe ve tâbiünden gelen rivayetlerle sınırladılar. Rivayetlerde onların izledikleri metotta aynen devam ettiler. Herhangi bir rivayet bulunmayan konularda ise hiçbir şey söylemediler. Söz konusu ifadeden tam bir mana ortaya çıkmadığında, Al-i İmran Suresi'nin 7. ayetini dikkate aldılar..."¹¹

Tabâtabâî, "Bugün elimizde bulunan, İslâm'ın ilk döneminde sahabeden ve onların ravilerinden nakledilen birçok kesin hadis içinde, açıkça Kur'ân'la çelişen hadislere çok rastlanabilir." der ve sahabeden hadis rivayetini doğru bulmaz. Ona göre her sahabe adil değildir, rivayetleri de kabul edilemez. Sahabe, Hz. Ali'nin hilafet hakkını gasbetmiş, karşısında konumlanmıştır. Hadisler sahabeden değil de Allah'ın kendilerini günahtan temizlediği, Rasûlün işaret buyurduğu tertemiz Ehl- Beyt imamlarından nakledilmelidir.

Ona göre, hadisleri kayıtsız şartsız kabul nasıl, dinde hak ile batılı, eğri ile doğruyu birbirinden ayırma amacı ile konulmuş ölçüleri yalanlama ve yalan nitelikli saçma-sapan sözleri Rasûlullah Efendimize (sav) yakıştırma anlamına geliyorsa, nakledilmiş tüm rivayetleri ayırım gözetmeksizin bir kalemde atmak da önünden ve arkasından batıl bulaşmayan aziz Kur'ân'ı yalanlama ve geçersiz kılma anlamına gelir.¹² Müfessir, dışarıdan bakan bir kişinin "Sünnîler kitabı aldılar, Ehl-i Beyt'i terk ettiler. Şî'îler de Ehl-i Beyt'i alıp kitabı terk ettiler." diyebileceğini belirtir. Hz. Peygamber, "O ikisi birbirinden ayrılmazlar." buyurmasına rağmen bu ikisi birbirinden ayrılmıştır.¹³

Tabâtabâî, içeriğini Kur'ân'a teyit ettiremediği, metninde ve manasında zayıflık bulunan Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivayetleri zayıf kabul eder. Önceki müfessirlerden farklı olarak tefsirinde Sünnî hadis kaynaklarını, Sünnî tariklerle sıklıkla kullanır. Tefsirinde ayetleri ayetlerle tefsir ettikten sonra ayetleri hadislerle açıklarken öncelikle Rasûlullah ve Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivayetleri nakleder. Ardından Sünnî kaynaklarda geçen rivayetleri nakleder. Bu rivayetlerin bazısını onaylar, bazısını mezhebî görüşlerini delillendirmede kullanır, çoğunu ise tenkit eder. Rivayetleri en çok ed-Dürri'l-Mensûr'dan nakleder. Buhârî, Müslim, Ebu Davut, Tirmizî, İbn Hanbel, vb.

pekçok Sünnî hadis kaynağını da sıklıkla kullanır.

Kur'ân'ı sünnet ile tefsirine örnek verelim. Bakara Suresi 2/3. ayetteki "onlar gayba iman ederler" ayeti ile ilgili olarak Cafer Sadık'ın "Burada Hz. Mehdi'nin ortaya çıkışının hak olduğuna inanan kimseler kastediliyor." dediğini nakleder ve bu minvalde pek çok rivayetin olduğunu belirtir. Yine "Kendisine verdiğimiz rızıkta infak ederler." ifadesiyle ilgili olarak İmam Cafer'in "onlara öğrettiğimiz bilgileri dağıtırlar." rivayetini nakleder ve infakin mal dağıtmaktan daha fazla anlam ifade ettiğini söyler.¹⁴ Bakara Suresi 2/25. ayette "O cennette onlar için tertemiz eşler vardır." ayeti ile ilgili olarak İmam Sadık'ın "temiz kadınlar, aybaşı kanaması geçirmeyen (hayız), hacet gidermek zorunda olmayan kadınlardır." dediğini nakleder.¹⁵

Marksist Akımın İran'da Yayılması

Tabâtabâî'nin eğitim ve öğretime olan iştiağı, o dönemde Sovyetler Birliğinin İran'ın kuzeyini işgali ve Marksist akımın Azerbaycan'da yayılması, Azerbaycan komünist partisinin kendisini Tebriz'den sürmesi gibi sebeplerin eklenmesi ile arttı ve Kum'a göç etmeye karar verdi. Özellikle marksist akımın İran üzerindeki etkisinin artması ve insanların dinî inançlarında tahribata sebebiyet vermesi, Tabâtabâî'nin hayatının bundan sonrasında yapacaklarını belirleyici etken konumundadır. Hayatının bundan sonrasını, marksist vb. din karşıtı söylemlere karşı Müslüman çocuklarını uyarmaya ve İslâm'ın bunlara olan üstünlüğünü ispatlamaya hasredecektir. Nitekim Kum'a göç ettikten sonra başladığı felsefe derslerine eleştiriler yöneltilince, müdafaa sadedinde, Marksist akımın öğrencilerin zihninde meydana getirdiği şüpheleri def etmek için felsefe eğitimi verdiğini söyleyecektir.¹⁶ Tefsirinde de ister felsefi ister ahlâkî ister bilimsel olsun İslâm'a yöneltilen eleştirileri, yapılan saldırıları akılcı açıklamalarıyla boşa çıkarır.

Felsefe ve Filozofluğu

Tabâtabâî, müfessir olmasının yanısıra 'Aşkın Hikmet Okulu'na mensup bir İslâm filozofudur. "Tabâtabâî, Molla Sadra ve Sebzivârî'nin ma'kulât kuramını alıp geliştirmiş, bu kurama karşı eleştirel bir tavır sergilememekle birlikte bu kurama ciddi katkılar yapmıştır. Felsefi ve mantıkî kavramların ayrımı hususunda ilm-i husulîyi, "hakikî" ve "itibârî" şeklinde ayırmak suretiyle konuya çözüm getirme denemesi İslâm felsefesinde Tabâtabâî'ye nasip olduğu söylenmektedir.¹⁷ Ayrıca, hakikat temelli felsefe anlayışından yola çıkan Tabâtabâî, ilk durak olarak varlık problemini seçmiş ve bu temel üzerine felsefesinin geri kalan kısmını inşa etmiştir. Varlığın gerçeklik düzeyini, asıllık ve derecelilik üzerine oturtmaktadır. Varlığın mahiyet karşısındaki konumunu, asıllığı ile ortaya koymakta; nesnelerdeki çokluk problemini, derecelilik sayesinde halletmektedir.¹⁸

Felsefe denilince Aristo, Eflatun, Sokrat'ın görüşlerini bir araya toplayıp tamamına kayıtsız şartsız inanmayı

¹⁰ Allâme Tabâtabâî ve Henry Corbin, *Söyleşiler*, çev., İsmail Bendiderya, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 73-74.

¹¹ bkz., Ziya Şen, *Reşid Rıza ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerindeki Mukaddimelerinin Karşılaştırılması*, DEÜİFD, XXIX/2009, s.105.

¹² *el-Mizân*, I. 237-238.

¹³ *el-Mizân*, V. 277-289.

¹⁴ *el-Mizân*, I. 50.

¹⁵ *el-Mizân*, I. 92.

¹⁶ Yasin Apaydın, *Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'de Varlık Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 15.

¹⁷ Salih Aydın, *Tabâtabâî'de Felsefi ve Mantıkî Kavramların Tasavvurâtı Temelli Ayrımı Tabâtabâî'nin Ma'kulât Kuramı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Erzurum 2015, s. 163-164.

¹⁸ Apaydın, *age.*, s. 106.

kastetmez. İslâm'a aykırı hususları yine felsefe ile eleştirir. Ona göre İslâm dini, bugün felsefenin ihyası için güçlü bir yapıya sahiptir. Müslüman gruplar arasında Şî'ilerin felsefi düşünceye en yakın grup olduğunu iddia eder. Birçok konunun açıklanmasında felsefeyi araç edinerek doğru hedefe ulaşmayı amaçlamıştır. Dindarlarca felsefenin hoş karşılanmama sebeplerine eğilir. Kur'an ile çelişen felsefi nazariyelerin tümünü reddetmiştir. Felsefenin Kur'an'a tahakküm etmesine izin vermemiş, önemli felsefi eserler yazmış, durağanlaşan İslâm düşünce ve felsefe tarihini hareketlendirmiştir. Ayetleri tefsir ettikten sonra gerekli gördüğü yerlerde felsefi araştırmalar yaparak görüşlerini serdetmiştir. Sadece tefsirinin birinci cildinde on, ikinci cildinde ise dört farklı felsefi incelemeye yer vermiştir. Felsefi birikimini ayetlerin tefsirinde çok güzel bir şekilde kullanmıştır.

Tabâtabâî, İslâmî ilimler merkezi olan Kum'da, tefsir ve felsefe dallarında ders toplantıları düzenler, kısa sürede yıldızı parlar. Tahran'da din ve felsefe karşıtlarıyla tartışarak doğru yoldan sapanları akıl ve mantık yoluyla ikna eder. Son yirmi küsur yıl zarfında hem âlimler arasında hem de Batıda tahsil görmüş aydınlar arasında üstün bir ilmî konuma oturur.¹⁹

Kum'da o dönemki eğitim müfredatında felsefe ve tefsir dersleri yer almamakta, bu dersler özel ve gizli olarak yapılmaktadır. Fıkıh eğitiminin merkezde olduğu bir eğitim sistemi hâkimdir. Tabâtabâî, aldığı felsefe ve tefsir eğitimini burada öğrencilere okutmak niyetindedir ancak, Kum uleması, felsefe ve tefsirle uğraşanlara "tahkik yeteneği az" gözüyle bakar, felsefe ve tefsiri, fıkıh ve usul alanında yeteneksiz olanların uğraş alanı olarak görür.²⁰ Öğrenciler, felsefe otoritelerinden Aştîyânî'nin Tahran'a taşınmasıyla Tabâtabâî'den ders talep ederler. Bunun üzerine Allâme, Huccetiye Medresesi'nde 1945 yılında felsefe derslerine 10-15 kişilik bir grupla Molla Sadrâ'nın *Esfâr*'ını okutmaya başlar ve İran'daki felsefi hareketi canlandırır.²¹

Kum'un Şî'î otoritesi Ayetullah Burücerdî, Tabâtabâî'ye bir mektup göndererek felsefe derslerini sonlandırmasını ister, öğrencilerin burslarının kesileceğini, felsefenin genel dersler olarak okutulamayacağını, kendisinin de felsefeyi gizlice İsfahan'da okuduğunu belirtir. Tabâtabâî ise İsfahan'daki derslerin şimdiki gibi marksist vb. din karşıtı akımların bir tehdit unsuru oluşturmadığı dönemlerde yapıldığını, şimdi ise Kum'daki her öğrencinin kafasında birçok şüphe ve tereddüt olduğunu, bunların yalnızca İslâm düşüncesinin öğretilmesi ile izale edilebileceğini belirtir. Burücerdî bu cevap karşısında derslerin yapılmasına izin verir, felsefe derslerinin ağıktan da yapılabileceğini ilan eder.²² Tabâtabâî'nin verdiği bu mücadele sonrası İslâm felsefesi ilmî havzaların vazgeçilmez dersleri arasına girer.

1951 senesinden itibaren eleştirel batı felsefesi okumaları yapmaya karar verir. Derste Muhammed Ali Furugî'nin *Felsefenin Batıdaki Yolculuğu* adlı kitabı seçilir. Temel hedef, marksist düşüncenin iyi bir şekilde kavranıp eleştirilmesi ve buna karşı İslâm düşüncesinin bir alternatif olabileceğinin ispatlanmasıdır. Bu ders de meyvesini verir ve ders notları, Tabâtabâî'nin öğrencisi Mutahharî'nin talimatıyla beraber beş ciltten oluşan *Usul-u Felsefe ve Reviş-i Realizm* adı altında kitaplaştırılır.²³

Tabâtabâî'nin felsefi çalışmalarını Tahran'da Fransız hükümetine bağlı İran Araştırmaları Enstitüsü'nün Müdürü olan Henry Corbin de takdir eder. Corbin'in talebiyle 1958 yılında tanışılır ve 1958-1977 arası dönemde sonbaharları bir araya gelerek bilgilerini paylaşırlar. İslâm düşüncesi ve Şî'î düşünce üzerine derin felsefi sohbetlerde bulunurlar. Bu sohbetlere Seyyid Hüseyin Nasr da tercüman olarak katılır.²⁴ Nasr'a göre bu üst düzey ve geniş ufuklu toplantılar günümüz İslâm âleminde benzersizdir. Hatta İslâm ve Mesihîyet arasındaki asıl fikri ve manevî irtibat orta çağ döneminde kesildikten sonra, İslâm âlemiyle Batı dünyası arasında böyle bir toplantı tertip edilmemiştir.²⁵

Prof. Henri Corbin, Şî'îliğin hakikatini Avrupa'ya tanıtır. Bunun yanı sıra konuşma ve konferanslarında Şî'îliği savunur, dünyada asil ve diri olan tek bir mezhep varsa, o da Şî'îlik'tir, der. Mehdi inancının etkisinde kalarak büyük bir ruhî inkılabı uğrar, 'Sahife-i Mehdeviyye' dualarını okuyarak ağlar.²⁶ Tabâtabâî, Corbin'in Müslüman olduğuna ancak bunu gizlediğine inanır. Corbin ile Tabâtabâî arasındaki felsefi tartışmalar, 1977 yılında *Allâme Tabâtabâî ve Henry Corbin Söyleşiler* adı altında kitaplaştırılır. Henry Corbin ile yaptığı entelektüel tartışmaların da etkisiyle Amerika'dan bazı üniversiteler, İran Şahından Tabâtabâî'nin Amerika'ya gelerek doğu felsefesi okutmasını isterler ancak Tabâtabâî, bunu reddeder.²⁷ Müfessir, *Bidâyetü'l-hikme, Nihayetü'l-hikme* gibi birçok felsefi eser yazar. Felsefe ilminin verilerinden, metodundan tefsiri *el-Mizân*'ı yazarken de istifade eder, ancak bunları Kur'an'a dayatmaz.

Şî'a/İmâmiyye/İsnâ Aşeriyye Akideleri

Müfessirin mezhebi de Kur'an'ı anlamlandırmasında çok önemlidir. İsnâ Aşeriyye fırkasına mensup olan Tabâtabâî, açık bir dil ve kolay bir üslupla Şî'a'yı konu edinen, Şî'a'nın tarih, hikmet, irfan vb. boyutlarını, Şî'î inanç esaslarını, Şî'a'nın teşekkülünü, imamlara imanı vb. pek çok konuyu ele alan "İslâm'da Şî'îlik" adlı kitabını yazmış, İslâm'ı ve Şî'î öğretilerini bu kitapta açıklamıştır. Tefsirinde, mezhebî görüşlerini ayetler ile temellendirmeye çalışır. Kitabında Hz. Ali'nin önemli özelliklerini vurgular, O'nun veli-vâsi tayin edildiğini belirtir. Hz. Peygamber vefat eder etmez daha defnedilmemişken sahabenin hilafeti ele geçirmesini garipser

¹⁹ bkz., Seyyid Hüseyin Nasr, *el-Mizân Tefsiri Tercümesi Takdimi*, I. 7-8-9; el-Evsi, *et-Tabâtabâî ve Menhecühü fi Tefsirihi el-Mizân*, s. 51; www.merkezkutuphane.com/allame-tabatabai, 2008.

²⁰ Hamid Algar, "Allama Sayyid Muhammad Husayn Tabâtabâî: Philosopher, Exegete, and Agnostic", *Journal of Islamic Studies*, 17:3, 2006, s. 333.

²¹ bkz., et-Tihranî, Muhammed el-Hüseyin el-Hüseyinî, *eş-Şemsü's-Sâti'a*, trc. Abbas Nureddin-Abdürrahim Mübarek, İran, 2008, s. 10; Apaydın, *age.*, s. 16; bkz. Abdül-Cebbar Rufâî, *Tetavvürü'd-Dersi'l-Felsefi fi'l-Havzeti'l-İlmiyye*, s. 136; Tayeh, *Muhammed Huseyin Tabâtabâî...Edvâü ale's-Sirati'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye*, s. 186; Tihranî, *age.*, s. 14-15; Apaydın, *age.*, s. 16.

²² Tihranî, *age.*, s. 104; Apaydın, *age.*, s. 16-17; Abdül-Cebbar Rufâî, *Tetavvürü'd-Dersi'l-Felsefi fi'l-Havzeti'l-İlmiyye*, s. 136; Tayeh,

Muhammed Huseyin Tabâtabâî...Edvâü ale's-Sirati'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye, s. 186.

²³ bkz., Apaydın, *age.*, s. 18.

²⁴ bkz., Apaydın, *age.*, s. 18.

²⁵ Tabâtabâî, *İslâm'da Şî'a*, Seyyid Hüseyin Nasr'ın Takdimi, <http://nehculbelaga.tripod.com/İslâm'da-sia/İslâmdasiason.htm>, 2019; caferilik.com/kutuphane/book/İslâm-d-a-Şî'a, 2019.

²⁶ <https://İslâmkütüphanesi.com/turcekitap/online/EhlibeytMesajı4-Tabatabainin-tefsir-Metodu.htm/> Ayetullah M. Hüseyin Hüseyinî, *Allâme Tabatabâî (2)*, 2019.

²⁷ Muhammed Hüseyin Tihranî, *el-Allâme et-Tabâtabâî Edvâün alâ Hayâtihî ve Stratihî*, s. 332; Tayeh, *age.*, s. 187.

ve Şî'a'nın buradan doğduğunu belirtir. Hz. Ali, Selman, Mikdad sahabeye velâyet nassını hatırlatmalarına rağmen sahabe onları dinlememiştir. Ehl-i Beyt'in velâyetinin iptal edilmesi ile onların ilmî merciliği de iptal edilmiştir. Müfessir, Ehl-i Beyt'in değil de sahâbenin daha çok revaçta olmasını ve hadisi yaymalarını eleştirir. Ona göre, sahâbe eğitim ve öğretim sahasının seçkinleri durumuna gelmiş ve hadis bilimini zirveye ulaştırmış, halk onlardan hadis öğrenmeyi "Kur'an ilmi" zanneder hale gelmiştir.²⁸

Tabâtabâî'nin mensup olduğu mezhep Kur'an anlayışını doğrudan etkilemektedir. Müfessirimiz, İsnâ Aşeriyye mezhebine mensup olduğu için ahkâm ayetlerini mezhep akaidi doğrultusunda tefsir eder. Ayetler ile daha çok imâmet, velâyet, Ehl-i Beyt, Hz. Ali, imamlar, vb. hususlar arasında bağlantılar kurar. Kendi mezhebinin görüşlerini hararetli bir biçimde savunur, kendi itikâdî fikirleri ile uyuşmayan Sünnî müfessirleri ve görüşleri eleştirir.

İmâmet, İsnâ Aşeriyye'nin temel iman esaslarından birisidir. Tabâtabâî, imâmeti delillendirmede pek çok ayeti zikreder. Örneğin, Tabâtabâî *"... قَالَ إني جَاءَكَ لِلنَّاسِ إماماً... Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti."*²⁹ ayetinin tefsirinde imamlığın ne olduğunu açıklar. Daha sonra 'imam' kelimesinin geçtiği ayetlerden yola çıkarak akaidine uygun sonuçlar çıkarır. Müfessir *"Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık."*³⁰ mealindeki ayette geçen "doğru yolu gösteren önderler" ile kastedilen imamlar olduğunu söyler. Tabâtabâî'ye göre, Yüce Allah, söz konusu kullarına imamlık misyonunu bahşedişinin gerekçesini şu şekilde açıklar: *"وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أئمةً يَهْدُونَ بِأمرنا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ"* "Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik."³¹ Burada, söz konusu misyonu hak edişlerinin geri plânındaki sebep, Allah yolunda sabırlı oluşları olarak açıklanıyor.³²

Müfessir, Maide Suresi 5/3. ayeti imamete delil kabul eder.³³ Ona göre, şu ayetler de Hz. Ali ile ilgili olarak inmiştir: *يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ* "Ey Resul! Rabbinden sana indirilene duyur. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun."³⁴ *"Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım..."*³⁵

إِنَّمَا وَكَلَّمْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ "Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Rasulüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir."³⁶

Müfessir, son ayetin tefsirinde ayeti genel anlamlı sayarak mü'minlerin birbirlerinin velileri olduklarını ifade ettiğini söylemenin hiçbir dayanağı olmadığını söyler. Hz. Ali'nin veliliği ile ilgili rivayetleri nakleder. Bu rivayetleri reddeden Sünnî müfessirleri eleştirir. Rivayetlerin varlığını delillendirir. Velâyet kelimesini açıklar, velâyet çeşitlerini

ortaya koyar. Daha sonra hadisler ışığında veliliği delillendirir.³⁷

Allâme, Maide Suresi'nin 5/67. ayetin tefsirinde *يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ* "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et.." ayetindeki Rasül'e indirilenin Hz. Ali hakkında olduğunu savunur. Bunu uzun açıklamalarıyla ve hadislerle delillendirmeye çalışır. Ayrıca konuyla ilgili olduğunu düşündüğü tüm ayetleri bir araya getirir. Müfessir, Allah Teâlâ'nın tehdit üslubu ile Peygamberimize (sav) aldığı mesajı tebliğ etmesini emrettiğini ve yüce Allah'ın kendisini insanlardan koruyacağını vaat ettiğini iddia eder. Bu ayetin anlam bütünlüğü bakımından önceki ve sonraki ayetlerle ortak bir nitelik taşımadığını, onlarla bağlantılı olmadığını, tek başına inmiş, ayrı bir ayet olduğu hususunda şüphe etmemek gerektiğini belirtir.³⁸ Müfessir, bu ayetin Sünnî kaynaklardaki nüzül sebebinin Hz. Peygamberin evlatlığı Zeyd'den boşanan Hz. Zeynep ile Hz. Muhammed'in (sav) evlenebileceğini açığa çıkarmak istememe olduğunu belirtir, bunu eleştirir.³⁹

Allâme, bazı durumlarda Kur'an'ı bütünlüğü içinde anlamaya engel olan faktörlerden uzak kalamamış, ön kabulleriyle, ideolojisiyle ayetleri metinsel-tarihsel bağlamından koparmış ve mezhebî görüşlerini hareket noktası yapmıştır. Bunun en bariz örneği, müfessirin Ehl-i Beyt'ten bahseden Ahzab Suresi 33/33. ayetin siyak ve sibakından bağımsız olarak nazil olduğunu iddia etmesi ve Hz. Peygamberin hanımlarını Ehl-i Beyt dışında tutarak Ehl-i Beyt'in Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olduğunu iddia etmesidir.⁴⁰ Tabâtabâî, müfessirleri mezhep taassubu yapmakla, görüşlerini Kur'an'a dayatmakla itham etse de maalesef kendisi bundan uzak kalamamıştır. Anlam ve yorum açısından değerlendirmeler yaparken metinsel bağlama riayet etmeye çalışsa da, sözkonusu İsnâ Aşeriyye akideleri olunca, bu hassasiyetini bir kenara bırakmakta, birçok ayeti tarihsel ve metinsel bağlamından kopararak, Şii akaidi çerçevesinde oluşturulan kurgusal ideolojik tarihe dayanarak ayetleri (Şî'i) imâmet ve velâyetle alakalandırmaktadır. Mezhebî doktrinlerine olan kesin inançlılığı doğrultusunda ayetleri farklı biçimde yorumladığı, adeta mezhebî akidelerini Kur'an'a dayattığı müşahede edilmektedir. Bunun yanısıra Kur'an'ın metinsel bağlamına uymayan pek çok Şî'i rivayeti de reddetmekte, uyarılma olarak görmektedir.

İlmî Cesareti

Müfessirin içe dönük bir kişiliği olsa da ilmî cesareti takdire şayandır. Yazarlar bazı sıkıntılı konularda açıklama yapmaktan kaçınabilir, konuyu geçiştirebilir veya muğlak bırakabilir. Tabâtabâî ise cesurdur en sıkıntılı, tartışmalı konularda görüşlerini serdederken kimseden çekinmeyerek, dinî, ilmî, felsefî alanlarda pek çok açıklama yapmıştır. Batı dünyasının ilmî, felsefesi karşısında komplekse girmemiş, Kur'an'dan aldığı güçle, Ehl-i Beyt'e bağlılığıyla Batıyı, vahiyden uzak, sapmış,

²⁸ bkz., *Söyleşiler*, s. 15-16- 27-28.

²⁹ Bakara, 2/124.

³⁰ Enbiyâ, 21/73.

³¹ Secde, 32/ 24.

³² *el-Mizân*, I. 267.

³³ *el-Mizân*, V. 196-197; *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), sayı: 3, s. 127.

³⁴ Maide, 5/67.

³⁵ Maide, 5/3; *el-Mizân*, V. 198-199.

³⁶ Maide, 5/55.

³⁷ *el-Mizân*, VI. 7-16.

³⁸ *el-Mizân*, VI. 42-43.

³⁹ *el-Mizân*, VI. 48.

⁴⁰ *el-Mizân*, XVI. 317.

hastalıklı fikir ve düşünceleri tenkit etmiştir. İslâm karşıtları ve marksist fikirlerle mücadele etmiş, tüm konularda İslâm'ın güzelliğini, olağanüstülüğünü, akılcılığını, eşsizliğini gözler önüne sermiştir. Fransız müsteşrik Henry Corbin ve seçkin gruplarla bilimsel toplantılar düzenleyerek çağdaş felsefi eserler vücuda getirmiştir, dünyada tanınır hale gelmiştir. Müfessir, eleştirel bir zihin yapısına sahiptir. Şî'î ve Sünnî kaynakları, rivayetleri, ilmî, sosyal, felsefi düşünceleri ele alırken tenkit süzgecinden geçirir. Bunlar Kur'an'ın zahirine aykırı ise hangi kanaldan olursa olsun reddeder. Bu cesareti ve mezhebine kesin bağlanmışlığıyla Sünnî alimleri Taberî, Gazzâlî, Râzî, Buhârî, Müslim, Abduh, Reşid Rıza'yı vb. tenkid eder, görüşlerini tartışır, mukayese eder. Hele bu müfessirler çağdaşı ise tenkidin dozunu kaçırdığı zamanlar olur.

Üslup ve Sunumu

Tabâtabâî, tefsirinde ağıdalı bir dil kullanmıştır. Birçok bilim dalındaki uzmanlığıyla, bütüncül bir bakış açısı sunma gayesiyle sözü fazla uzattığı konular bulunmaktadır. Müfessir, ilk dönem Şî'î tefsirlerinde görülmeyen bir üslup benimseyerek, Kur'an ayetlerini hadisler ile tefsir ederken hem Şî'î hem de Sünnî kaynakları kullanmış, Sünnî rivayetleri daha çok Süyûtî'nin *ed-Dürü'l-Mensûr*'undan, Buhârî, Müslim, Tirmizi'den vb. nakletmiştir. Sünnî müfessirlerin görüşüne özellikle mezhebî tartışmalı konularda mutlaka başvurarak, Sünnî bakış açısını ortaya koymuş ve tercihini genelde Şî'î bakış açısından yana kullanmıştır. Akaidiyle çatışmayan hususlarda Sünnî rivayet ve görüşleri onaylamıştır. Yine başka tefsirlerde görülmemiş bir şekilde ayetleri ayetler, Şî'î ve Sünnî kaynaklı hadisler ile tefsir ettikten sonra ayrı bahislerde ilmî, ahlâkî, felsefi, ictimâî vb. bahisler açarak uzun uzun araştırmalar yapmıştır.⁴¹

Sosyoloji-İctimâî Tefsir Ekolü

Müfessir, XIX. asrın sonunda ortaya çıkan toplumsal sorunların çözümünü Kur'an'da arayan, zamanının akımı ictimâî tefsir ekolünün etkisinde kalmış, tefsirinde sosyolojik açıklamalar yapmıştır. Tabâtabâî, İslâm'ın her yönüyle toplumsal olduğunu savunur. Toplumsal sorunların çözümünde Kur'an ve sünnet ön planda tutulmalıdır. Kur'an-ı Kerim'in hidayetinden insanlar ve toplumlar faydalanmalıdır.

Ona göre, Kur'an fertlerin hikâyeleri ile ilgilendiği kadar, ondan daha fazla milletlerin tarihleri ile ilgilenmiştir. Tarihçiler ancak Kur'an indikten sonra milletlerin ve toplumların tarihleri ile meşgul olmaya başlarlar.⁴² Tabâtabâî, İslâm'ın toplum yapısını ilgilendiren konularda, kible, peygamberlik, şefaet, kadın konusunda sosyolojik bahisler açmıştır. Toplumsallaşmayı, şeriat ve kitap sahibi peygamberlerin ilki olan Hz. Nuh'a dayandırır. İlk insan topluluğunun oluşması, peygamberlerin toplumu yönlendirmesi, reislerin, kralların ortaya çıkması, toplumsal kuralların olması gerektiği ve İslâm'ın toplum dini olduğuna dair pek çok sosyolojik araştırma yapar ve buralarda isabetli yorumlara yer verir. İnsan, fitratından gelen özelliklerle

varlığını sürdürme ve ihtiyaçlarını giderme amacı ile toplumsallaşır.⁴³

Tabâtabâî, müslümanların yaşadığı problemlerin çözümü için temel kaynaklarına, Eh-l-i Beyt'e ve mezhebine sadık kalarak Kur'an'ı çağdaş verilerle, modern ilimlerle yeniden yorumlama yoluna gitmiştir. İctimâî tefsir ekolü mensuplarınca modern dünyanın savunduğu yeni değerlerle İslâm'ın arası uzlaştırılmaya çalışılmış, mucizeler te'vil edilmeye çalışılmıştır. Ancak Tabâtabâî pek çok çağdaş konuyu çağdaş ilimlerin metoduyla ele alsa da, İslâm'ın özüne aykırı olan hususları reddetmiş, çağdaş bilimleri Kur'an'a dayatmamış, ilmî verileri Kur'an'a dayatanları tenkit etmiştir. Abduh gibi tüm hadisleri sahih kabul etmemiştir. Sahabe ve tabiun rivayetlerini eleştiriye tabi tutmuş, kendine has kriterler meydana getirmiştir. Abduh ve Reşid Rıza'dan etkilense de onların tüm görüşlerine katılmamış, pek çok konuda özellikle mezhebî konularda onları çokça eleştirmiştir. Kur'an'ı İslâmî hareketlerin kaynağı olarak görse de bu akımı benimseyen Abduh, Seyyid Kutub, Mevdûdî kadar aksiyoner ve mücadeleci olmamış, fiilî mücadeleyi hoş karşılamamış daha çok nefsi ve fikrî mücadeleler yapmıştır. Ancak yetiştirdiği pek çok öğrenci onunla hemfikir olmamış siyasetle ilgilenmiş Şah rejimine karşı durmuş, İslam devriminin önderleri olmuştur.

Tabâtabâî'nin Kur'an Anlayışı

Tabâtabâî, ilk gençlik yıllarından itibaren Kur'an'ın hizmetine girer, Allah'ın kelâmıyla tanışır, bereketli ömrünün acı-tatlı bütün anlarında Kur'an'la birlikte olur. Kur'an'dan ilham alır, ilim dünyasında baş gösteren gelişmelere Kur'an-ı Kerim'in derin öğretileriyle yaklaşır. Tabâtabâî'nin Kur'an-ı Kerim'e karşı huşu ve saygısı vardır. Ayetleri genelde ezberden okur, ayetlerin yer ve numaralarını çeşitli surelerde gösterir ve de birbirlerine uygun ayetleri çıkarır. Kur'an üzerine inceleme ve toplantıları hayli içerikli ve ilgi çekicidir.⁴⁴ Müfessirin Kur'an merkezli bir hayat yaşadığını görmekteyiz. Ortaya çıkan tüm meseleleri, ümmetin sorunlarını Kur'an'a dayanarak çözmeye çalışmış, bütün meselelerin hallini Kur'an'da aramıştır. Kur'an'ın hidayetini, toplumsallığını ön plana çıkarmıştır. Kur'an, İslâm ahlakının, felsefesinin, fikhinin, tasavvufunun vb. temel kitabıdır. Kur'an yorumunda özgün bir anlayışa sahiptir. Ona göre, Kur'an'ın anlaşılacak bir ayeti yoktur, Kur'an herkes tarafından anlaşılabilir. Kur'an ve sünnet birbirinin tamamlayıcısıdır, Kur'an, Eh-l-i Beyt imamlarından gelen hadislerle anlaşılmalıdır. Müfessirin görüşlerini başlıklar altında inceleyelim.

İnsanın Hidayeti İçin Tek Yol Vahiydir

Müfessir, kanun koymada aklın yetersiz olduğunu, insanın hidayeti için tek yolun vahiy olduğunu söyler.⁴⁵ Ona göre, Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve İncil'den daha çok "ilâhî vahy", "vahyi gönderen", "vahyi getiren" vb. konulara değinir, hatta vahyin nasıl gerçekleştiği konusu üzerinde durur. Kur'an'ın vahyoluşu hakkında

⁴¹ bkz., Erkoç, agt., s. 6, 223, 239, 248, 459, 460.

⁴² bkz., *el-Mizân*, IV. 96-100.

⁴³ *el-Mizân*, IV. 94-96; IV. 119-121; I. 333-334; Erkoç, agt., s. 133-138.

⁴⁴ bkz., İslâmikütüphanesi.com/turcekitaip/online/EhlibeytMesaji4/4-Tabatabainin-tefsir-Metodu.htm/ Ayetullah M. Hüseyin Hüseyini,

Allâme Tabatabâî (2), 20019); caferilik.com/makaleler/düşünce-ve-araştırma/391-allâme-tabatabâî, 2010.

⁴⁵ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'an*, çev. Bahri Akyol, İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme ve Yayın Müdürlüğü, 1997, s. 112-115.

Müslümanların ortak inançları şu şekildedir: Kur'ân'da yer alan lâfızlar bizzat Allah'ın kelamıdır; bu kelam madde ötesi yaratık olan mukarreb meleklerden (Cebrail) vasıtasıyla Peygamber-i Ekrem'e gönderilmiştir.⁴⁶ Beşerin hayattaki mutluluğunu diğer dinlerden daha iyi, temin ve garanti eden İslâm dîni, Kur'ân-ı Kerîm kanalıyla müslümanlara ulaşmıştır. Akaid, ahlak ve amelî kanunlardan oluşan İslâm dininin maddelerinin asıl kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir.⁴⁷ Tabâtabâî de bu görüştedir.

Kur'ân, İnsanlık İçin Bütüncül Bir Hayat Tarzı Sunar ve İnsan Hayatının Tümünü Kuşatır

Müfessire göre, Kur'ân, insanlık için bütüncül bir hayat tarzı sunar. Kur'ân'da, tevhid, peygamberlik, kıyamete inanmak ve ikinci grup inanç olan Levh-i Mahfûz'a, kaleme, kaza-kadere, meleklerle, arş ve kürsüye, gök ve yer arasındaki her şeyin yaratılmış olduğuna inanmak birbirlerini tamamlayarak bir bütün oluşturur.⁴⁸

"Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdelir."⁴⁹ "...Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."⁵⁰ Ona göre, bu ayetler, dinî akideleri, ahlâkî değerleri ve insan hayatının her yönüne hitap eden genel bir sistemi içeren Kur'ân'ın sayısız âyetinin örneğidir.⁵¹

Tabâtabâî'ye göre, Kur'ân-ı Kerîm, yasal sisteminin mantığı çerçevesinde insan hayatının tüm alanlarıyla ilgilidir. Bu bağlamda hiçbir kayıt ya da şartla sınırlı değildir. Bireyiyle, toplumuyla; küçüğüyle, büyüğüyle; erkeğiyle, dişiyle; beyazıyla, siyahıyla; Arabıyla, Acemiyle; kentlisiyle, köylüsüyle; âlimiyle, cahiliyle; hazır olanıyla, hazır olmayanıyla her zaman ve her mekândaki insan türüne hükmeder. İnsanın inanç, ahlâk ve pratik hayatla ilgili her meselesine müdahale eder. Kur'ân, insan hayatının her alanında belirginleşen tüm bilimlerle ve sanatlarla ilgilidir. Derin düşünmeyi, tefekkür etmeyi, öğüt almayı ve akletmeyi teşvik eden âyetleri üzerinde düşünüldüğü zaman, Kur'ân'ın göksel, yersel, bitkisel, hayvansal ve insanî meseleler gibi evrenimizin unsurları, aynı şekilde fizik âleminin ötesindeki melekler, şeytanlar, levh ve kalem gibi konular hakkında bilgi edinmeyi, cehaleti ortadan kaldırmayı istediği görülecektir. Allâme, Kur'ân'ın bu teşviklerinin amacının, bu alandaki bilgiyi, Allah'ı tanıma ve yine herhangi bir biçimde insanın sosyal mutluluğuyla ilintili olan ahlâk kurallarını, yasaları, hakları ve sosyal hükümleri tanımaya ulaştıran bir araç hâline getirmek olduğunu belirtir.⁵²

Kur'ân Tahrif Edilmemiştir

Tabâtabâî, bazı ilk dönem Şî'a müfessirlerinin aksine Kur'ân'da tahrifin olmadığını söyler. Ona göre, Kur'ân-ı Kerîm'in tarihi, nüzülünden bu yana gözler önündedir. Kur'ân'ın sure ve ayetleri Müslümanların dilinden hiç düşmemiş ve ağızdan ağıza sürekli dolaşmıştır. Bugün

elimizde bulunan Kur'ân on dört asır önce Peygamber-i Ekrem'e belli süre içerisinde inen Kur'ân'ın bizzat kendisidir. Bu vasıfla Kur'ân-ı Kerîm, itibar ve geçerliliğinin ispatı için tarihî delillere ihtiyaç duymaz. Bunun yanında Kur'ân tarihi de ortadadır. Allah'ın kitabı olduğunu iddia eden bu iddiasını da bizzat kendine istinaden ispat eden yani bütün insan ve cinler inanmadıkları takdirde bir benzerini getirmeleri için meydan okuyan bir kitabın Allah kelâmı olduğunu tahrif ve değiştirilmeye uğramadığını ispatlamak için kendi dışında bir delil veya şahide veya bir şahsın tasdikine ihtiyaç duyması da düşünülemez.⁵³

Kur'ân-ı Kerîm, Nübüvvet Senedidir

Kur'ân-ı Kerîm birçok yerde Allah kelâmı olduğunu tasrih ediyor. Yani aynı kelimelerle Allah indinden sâdır olmuş ve Rasûl-i Ekrem de onu aynı harflerle almış ve açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bir kelâmı olup beşeri bir kelam olmadığını ispatı için, defalarca Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine inanmayanları onun sureleri gibi bir sure getirmeye çağırarak inkârcılara meydan okumuştur. Kur'ânı Kerîm kendisinin her yönden bir mucize olduğunu ve beşer gücünün dışında olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴ Bu gibi meydan okumalarla Allah kelâmı olduğunu bildiren ve ispat eden Kur'ân-ı Kerîm, baştanbaşa açıkça Hz. Muhammed'i peygamber ve Allah'ın Rasûlü diye tanıtır. Böylece o hazretin nübüvvet senedi haline geliyor.⁵⁵ Tabâtabâî, tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'in, kendisine Kur'ân inen kişinin şahsında meydan okuduğunu, kendisine ifade ve anlam olarak mucizelik niteliğine sahip Kur'ân indirilen okuma-yazmasız Peygamberin kişiliğinin de bir meydan okuma unsuru olarak ön plâna çıkarılmış olduğunu belirtir.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in Özellikleri Vardır

Tabâtabâî, Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerini şöyle açıklar: Kur'ân-ı Kerîm, evrensel bir kitaptır, kâmil bir kitaptır, daimî bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerîm ifadesinde müstakildir. Kur'ân'ın zâhiri ve bâtını vardır. Kur'ân'da muhkem ve müteşabih ayetler, te'vil ve tenzil, nasih-mensuh vardır.⁵⁷

Evrensel bir kitap olarak Kur'ân, sadece Araplara, Müslüman halka indirilmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm, kâfir, müşrik, Ehl-i Kitap, Yahudi, Hristiyan gibi kavimleri de birçok kere muhatap alarak bu taifelerden her biriyle ihticac ve istidlâlde bulunmuş ve onları hak yola davet etmiştir.⁵⁸

Şî'a-İmâmiyye gibi Tabâtabâî de Kur'ân'ın zâhir ve bâtınının varlığını kabul etmekte imamlardan gelen hadislerle ve Sünnî kaynaklı hadislerle de bunu ispat etmeye çalışmaktadır. Müfessir, şu hadisi bu konuya delil olarak getirir: "Biz peygamberler grubu, halkla kendi akıllarına göre konuşuyoruz."⁵⁹ Ona göre, Kur'ân'ın zâhiri tenzildir, bâtını da te'vilidir. Allah Teâlâ, Kur'ân'ın zâhirini; tevhide, nübüvvet, risalete davete has kılmış,

⁴⁶ Tabâtabâî, *age.*, s. 89.

⁴⁷ Tabâtabâî, *age.*, s. 9-10.

⁴⁸ Tabâtabâî, *age.*, s. 18.

⁴⁹ İsrâ, 17/9.

⁵⁰ Nahl, 16/89.

⁵¹ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'ân*, çev. Bahri Akyol, İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme ve Yayın Müdürlüğü, 1997. s. 9-10.

⁵² *el-Mizân*, V. 277.

⁵³ Tabâtabâî, *age.*, s. 161-162.

⁵⁴ Tur, 52/33-34; İsrâ, 17/88; Hud, 11/13; Yunus, 10/38; Bakara, 2/ 23; Nisa, 4/82; Rad, 13/43.

⁵⁵ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'ân*, s. 22.

⁵⁶ *el-Mizân*, I. 65.

⁵⁷ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'ân*, s. 61; *el-Mizân*, I. 246-250; XII. 345-346; IV. 240-242; Erkoç, agt., 319-334; XVIII. 278-279; XIX. 185; XX. 318; III. 27; XIII. 89-90; III. 31-52.

⁵⁸ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'ân*, s. 23-24.

⁵⁹ Tabâtabâî, *age.*, s. 39.

bâtınını ise; imâmete, velâyete ve o ikisi ile alakalı konulara davete has kılmıştır.⁶⁰

Muhkem ve müteşâbih konusunda, Tabâtabâî, tefsirinde âlimlerin görüşünü zikreder, her birinin hatalarını ve yetersizliklerini uzun uzun zikrettikten sonra kendi tanımlamasını yapar. Ehl-i Sünnet ulemasından farklı olarak müteşâbih ayetlerin te'vilini Allah, Rasül-i Ekrem ve Ehl-i Beyt imamlarının bilebileceğini delillendirmeye çalışır. Bid'at ehlinin, sapık fırkaların, bazı İslâmî hükümetlerin müteşâbih ayetleri yanlış yorumlayarak din dışı yorumlar yaptıklarını, saptıklarını dile getirir. Tabâtabâî'nin Allah'ın eli, iştmesi, görmesi, gelmesi, arşa istiva etmesi, melekler, mizan vb. müteşâbih ayetleri tefsir ederken son derece dikkatli olduğu teşbih ve tecsimden uzak durduğu gözlemlenmiştir.⁶¹

Tabâtabâî, 'te'vil' kelimesinin geçtiği ayetleri bir araya getirerek bütüncül bir bakış açısıyla ayetleri ayetler ile tefsir eder ve ayetlerden hareketle 'te'vil' kavramını tanımlar. Te'vilden maksat lafızlarla örülü ifadelerin kuşatamayacağı aşkın objektif olgulardır.⁶² Âlimlerin te'vil konusundaki görüşlerini doğru bulmaz ve tenkid eder. Te'vili ilimde derinleşen imamların bilebileceğini söyler. Bunu kabul etmeyen Sünnî görüşleri tenkid eder. Te'vili imamların sözleriyle delillendirir. İmamların sözlerine kudsiyet izafe eder. Allah'ın kitabı ile imamların sözleri arasında benzerlik kurar. Tabâtabâî'nin te'vil konusunda da Şî'a-İmâmiyye doktrininin dışına çıkmadığını görürüz.⁶³

Tabâtabâî'ye göre, *nesih* vardır, ona göre, Kur'an'daki neshetme, *mensuh* hükmün itibar zamanının sonunu açıklamaktan ibarettir. Neshetme olayında ayetin yükümlülük ve benzeri etkileri giderilir; ama özüne dokunulmaz. "Unuturma" ve "neshetme" fiillerinin bir arada kullanılmasından da böyle bir sonuca varılabilir. Neshin şartlarını ve neshedilen bazı ayetlerin, ileride neshedileceklerine dair işaretler taşıdığını belirtir. Bazı ayetleri nesih değil de, ayetin ayetle tefsiri olarak görür. Mut'aya cevaz veren ayetin neshedilmediğini iddia eder. Başka ayetlerle veya sünnetle neshedildiğini de asla kabul etmez. Sünnî âlimlerin ayetin neshedildiğine dair delillerini çürütmeye çalışır.⁶⁴

Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul Önemlidir

Sebeb-i nüzul, "nâzil olduğu dönemden beri, Kur'an'ın anlaşılması için gerekli görülmüş bir bilgidir."⁶⁵ Müfessir kitabında sebeb-i nüzulün önemine değinir, sebeb-i nüzul rivayetlerinde olan tutarsızlıklara ve sorunlara dikkat çeker.⁶⁶ Müfessire göre, herhangi bir ayet hakkında gelen nüzul sebebinin mütevâtir ve kesin haber olmaması halinde ilgili ayete arzedilmesi, ayetin manasıyla bu konudaki diğer ayetlerle uygun olması halinde nüzul sebebi olarak itimat edilmesi gerekir. Yani rivayetin ayet tarafından teyit edilmesi gerekir. Yoksa ayet rivayetin mahkûmu olmamalıdır. Esbâb-ı nüzul ile ilgili rivayetlere ya hiç ihtiyaç yoktur ya da o kadar önemli değildir.⁶⁷

Müfessir tefsirinde bazı rivayetlerin senedini tam olarak verir çoğu zaman ise tam olarak vermez. Metin ve senet tenkidi yapar, aynı konudaki farklı rivayet tariklerine dikkat çeker, tutarsızlıklar varsa bunlara değinir, rivayetle tarihî gerçekler arasındaki çelişkilere, vahiy-vâkıa ilişkisine, olayın gerçekten olup olmadığına, ayete uyarılma yapıp yapılmadığına, sebeb-i nüzul rivayetinin uydurulup uydurulmadığına, senedindeki ravinin güvenilirliğine, ravinin vakianın olduğu zamanda yaşayıp yaşamadığına, o anda orada bulunup bulunmadığına, rivayetin ayetin zâhiriyle uyuyup uyuşmadığına da değinir. Etkili muhakeme gücüyle rivayetleri ya onaylar ya da reddeder.

Kur'an'ın Anlaşılmasında Mübhemâtın Açıklanması Önemlidir

"Kur'an-ı Kerim'de geçen kendisinden ne kastedildiği kesin olarak belirlenmemiş olan zamirler, ism-i mevsuller, ism-i işaretler, cins isimler, belirsiz zaman ve mekân zarfları ile belirsiz miktar ifadelerinin ne olduğu Kur'an'ın anlaşılmasında önem arz etmektedir."⁶⁸ Kur'an'da geçen 'mübhem'ler Şî'a tarafından mezhebî akîdeleri doğrultusunda, Hz. Ali, Hz. Hasan, Ehl-i Beyt vb. olarak yorumlanmıştır. Benzer yorumları Tabâtabâî de yapmış, mübhemâtı Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilişkilendirmiştir. Ancak her mübhemî de mezhebine göre açıklaması söz konusu değildir. Tabâtabâî, *'sirat-ı müstekim*'i hem Nisa Suresi 4/69 ile hem de Hz. Ali ve imamlar Muhammed (sav) ve Ehl-i Beyti'nin sevgisi olarak açıklamıştır. "*Sen eşinle birlikte cennete yerleş*" ayetinde Tabâtabâî eşin ismini zikretmez. Yine Onun gibi, "*İnsanlardan öylesi vardır ki, onun bu dünya hayatına ait sözü hoşunuza gider.*" ayetinin Ahnes b. Şureyk es-Sakafi hakkında indiğini söyler. "*Yahud o kimse gibisini (görmedin mi) ki... bir kasabaya uğrayarak...*" kıssanın birçok yönünün karanlıkta bırakıldığını belirtir şehrin ismini zikretmez. *Sıdkı getirene ve onu tasdik edene*" ayetinde sıdkı getirenin Hz. Muhammed (as), Cibril, O'nu tasdik edenin Hz. Ali, Ebu Bekir, Hz. Muhammed olduğunu nakleder.⁶⁹

Kur'an'ın Anlaşılmasında İsrailiyyata İhtiyatlı Yaklaşılmalıdır

Müfessir, Kur'an-ı Kerim'de kısa ve kapalı olarak zikredilen hususları israiliyyât ile açıklamayı doğru görmez. Meselelerin ayrıntılarıyla uğraşmanın insanı asıl hedeften uzaklaştıracağı gerekçesiyle *israilî* haberlere ihtiyatlı yaklaşır. Ancak doğrunun ne derecede çarpıtıldığını göstermek amacıyla Tevrat ve İncil'den nakiller yapar. Hz. Davud⁷⁰, Hz. Yusuf⁷¹ hakkında uydurulan rivayetlerin peygamberlik vasfıyla bağdaşmayacağını dile getirir. Bu yolla gelen rivayetlerin tutarsızlıklarını ve rivayetlerin birçok tarikını zikreder. Ashab-ı Kehf⁷² hakkında gelen rivayetlerin her birinin birbiriyle çeliştiğini vurgular. Bu tür rivayetleri Kur'an'a ve sünnete arzedir. Bunlar peygambelerin, meleklerin özelliklerine tezata, akılla çelişiyorsa Şî'i kaynaklarında geçse de reddeder.

⁶⁰ Erkoç, *Tabâtabâî'nin Kur'an'ı Tefsir Yöntemi*, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 435.

⁶¹ *el-Mizân*, XX. 318; XX. 325; VIII. 156-162; XVI. 6-8; VIII. 10-14.

⁶² *el-Mizân*, III. 57.

⁶³ *el-Mizân*, III. 57-58-60.

⁶⁴ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'an*, s. 61; *el-Mizân*, IV. 282; III. 395-396-397; II. 441-445; IV. 242; *el-Mizân*, I. 442; XII. 345-346.

⁶⁵ Zerküşî, *el-Burhân*, I. 114.

⁶⁶ bkz., Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'an*, s. 143-144-145.

⁶⁷ Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'an*, s. 146.

⁶⁸ Halis Albayrak, *Mübhematu'l-Kurân İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*, AÜF Dergisi, sayı: 32, 1992, s. 156.

⁶⁹ bkz., Erkoç, agt., s. 410-423.

⁷⁰ *el-Mizân*, XVII. 199-200.

⁷¹ *el-Mizân*, XI. 170-171.

⁷² *el-Mizân*, XIII. 277-279.

Kur'an'ın Kullandığı Yöntemler

Tabâtabâî, Kur'an'ın kullandığı yöntemlere ve Hz. Peygamberi örnek olarak sunmasına da değinir. Kur'an; kanıt, cedel (tartışma) ve öğüt gibi mantıksal teknikleri kullanır. Yol göstericiliğini yaptığı ümmeti bu konuda kendisine uymaya çağırır, amel kapsamına girmeyen gerçekler bazında (nazarî konularda) kanıtı dayanarak hareket etmelerini; bunun dışındaki hususlarda (amelî konularda) ise, genel kabulleri, tartışılmaz önermeleri veya ibret verici olguları esas almalarını ister.⁷³

Tabâtabâî, yüzden fazla ayette Kur'an'ın neden-sonuç ilişkisini beyan ettiğini söyler. Ona göre, Kur'an iyiliğin, kötülüğün yararlı zararlı şeylerin güzelliğinin ve çirkinliğinin varlığını beyan etmektedir. Kur'an, mükemmelliğinin güzelliğinin Allah'ın gücünün egemen olmasında kendisini gösterdiğini beyan etmiştir.⁷⁴ Kur'an, insanın saadet ve mutluluğunu sağlayan tek kitaptır.⁷⁵

Kur'an'ın Diğer İlimlerle İlişkisi Vardır

Müfessir, Kur'an'ın diğer ilimlerle ilişkisi olduğunu, Kur'an-ı Kerim'in ilim ve bilgiye verdiği önemin benzerinin hiçbir semavî kitapta görülmediğini beyan eder. Yüzlerce ayet, ilim ve bilgiden bahseder. Gökyüzündeki ayetler, parlayan yıldızlardan, bitkilerden, hayvanların yaratılışından bahseder. İnsanın kendi yaratılışında, vücut yapısında, ruhunda yatan sır ve muammalar hakkında düşünmeyi, yeryüzünü gezmeyi, tefekkür etmeyi emreder. Kur'an tabii ilimleri, matematik, felsefe, edebiyatın, insan düşüncesinin ulaşabildiği ve öğrenilmesi beşer dünyasının yararına, insanların saadetine yol açan bütün ilimlerin öğrenilmesini teşvik etmektedir.⁷⁶ Müfessire göre bu durum aynı zamanda Kur'an'da bilimsel tefsirin dayanağıdır da. Kur'an-ı Kerim'i sadece bilimsel verilere göre tefsir etmenin doğru olmadığını belirtir. Tefsirini ilmi nazariyelerle ağırlaştırmaz. Bu ilimlerin ve metodlarının Kur'an'a dayatılmasına karşı çıktığı gibi, her şeyin deneysel-tecrübî yöntemle açıklanmasına da karşı çıkar. Melek, arş, cennet, cehennem vb. deney ile kanıtlanamaz, varlığını da yokluğunu da ispatlayamaz. Tabâtabâî tefsirinde üst düzeyde bilimsel araştırmalar yapar. Et yemeye ilişkin inanışlara değinir. Faizi anlatırken de tarihsel süreçte alışverişle birlikte altının, paranın kullanılmaya başlamasıyla faizin de ortaya çıkışına, toplumlara verdiği zararlara değinir. Kadın konusunda inceleme yaparken de ilk asırlardan Çin, Hind, Roma, Yunan, Arap toplumlari dâhil birçok toplumdaki kadının kötü konumuna, son olarak da İslâm'ın ona kazandırdığı haklara değinerek yücelen konumunu gözler önüne serer. Yaptığı her araştırmada tarihî süreci, hatalı uygulama biçimlerini dile getirir. Ardından da İslâm'ın getirdiği mükemmel sistemi ortaya koyar.⁷⁷

Kur'an'ın İnsana Önerdiği Hayat Programının Temelleri

Kur'an-ı Mecid, insanın kendi hayatında bir hedef peşinde olduğunu (saadet), buna kavuşmak için de hayat boyunca çalışması gerektiğini, bu faaliyetin ise programsız

bir sonuç vermeyeceğini ve bu programı da fitrat ve yaratılış kitabından, ilahi öğretiden öğrenmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak, insanın hayat programının temellerini şu şekilde atmıştır: Allah'ı tanımak üzerine kurularak *tevhid* inanmayı, dinin birinci temeli olarak nitelemiş, Allah'ı tanıttıktan sonra *meâdî* (insanın kötü ve iyi amellerinin cezasını ve mükâfatını alacağı yeniden diriliş gününe olan itikadı) da tevhid dayalı bir ilke olarak tanıtmıştır. *Nübüvveti* de diğer bir ilke olarak nitelemiş ve İslâm dininin temel ilkeleri (usul-ü din) olarak tanıtmıştır. Daha sonra ikinci mertebede, bu üç ilkeye uygun, gerçekçi ve imanlı bir insanın taşınması gereken, beğenilmiş ahlâk ve iyi sıfatların esaslarını beyan etmiştir.⁷⁸

Kur'an-İlim-Ahlâk ve Amel Bütünlüğü

Tabâtabâî'nin temel özelliği de güzel ahlâğa, övülmüş sıfatlara değinmesidir. Öğrencilerinin ilmi ve ahlâkî seviyelerini yükseltmeye çalışmıştır. Hakikatte ilim ve ahlâkî beraberce öğrenip yaymak isteyen şahısları terbiye etmek için yeni bir mektep tesis etmiştir. Tabâtabâî, Kur'an-ahlâk ve amelin bir bütünlük arzettiğine inanmış, talebelerini de bu esasa göre yetiştirmiştir. Kendisi ahlâka, seyr-ü sülûke çok önem vermiş, talebelerine felsefe, tefsir, fıkıh vb. derslerinin yanısıra bir yandan da ahlâk, irfan dersleri vermiştir. Tefsirinde ahlâkî tanımlamış, insandaki üç temel güce, terbiye yöntemlerine değinmiştir. Ahlâkî anlayışın değışeceğini iddia edenlerin kanıtlarını kurgu ve mantık olarak yanlış bulur. Mutlak güzellik ve çirkinliğin olmadığını iddia edenlere karşı çıkar. İslâm'da üstün ahlâkî edinmenin temel yöntemlerini araştırır. Edebi tanımlar ve örneklerle açıklar, edebî dayanaklarına değinir. İslâm ahlâkının en güzel modelleri olan peygamberlerin edep örnekliklerine değinir.⁷⁹

Kur'an'ın Dini Düşünce İçin Gösterdiği Üç Yol

Müfessir, Kur'an'ın dini düşünce için gösterdiği yolların üç tane olduğunu belirtir. Bu üç yol; dini nasların zâhiri yani Kur'an'ın Kur'an ile tefsir, akıl ve hakikatlerin keşfolunması yani felsefe, Ehl-i Beyt'den öğrenmedir ve onların batinının müşahede edilmesini sağlayan ihlaslı kulluk yani keşfdir.⁸⁰ Tabâtabâî'nin tefsirinde bu üç yöntemi de kullandığı görülmektedir.

Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir

Müfessir, Kur'an-ı Kerim'in her bir parçasının Kur'an'ın bütünlüğü içinde ne kadar kıymetli olduğunu belirtir. İmâmiyye mezhebinin Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etme yönteminin en doğru yöntem olduğunu her fırsatta dile getirir. Kur'an iç bütünlüğü içerisinde ihtilaf olmadığını da vurgular. Kur'an'daki ayetleri birbirleri ile ilişkilendirmeyi, konulu tefsir, aynı kıssa ile ilgili ayetleri derleme, müşkil ayetleri bir araya getirip çelişki sebeplerini ortadan kaldırmayı da "Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri" olarak görür. Müfessir ayetler arasında bulunabilen her yakın veya uzak ilişkiyi, Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri türünden saymaktadır ve tefsiri de bu özelliğiyle ön plana çıkarmaktadır. Bu yöntem ayetleri hadisler ile tefsiri de içermektedir.⁸¹ Bu metoduna bir örnek verelim.

⁷³ *el-Mizân*, V. 277.

⁷⁴ *Söyleşiler*, s. 67-68.

⁷⁵ *Söyleşiler*, s. 67-73.

⁷⁶ Tabâtabâî, *age.*, s. 131.

⁷⁷ bkz. Hatice Erkoç, *Tabâtabâî'nin Kur'an'ı Tefsir Yöntemi*, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 239.

⁷⁸ Tabâtabâî, *age.*, s. 17-18.

⁷⁹ bkz., Erkoç, *Tabâtabâî'nin Kur'an'ı Tefsir Yöntemi*, s. 284; *el-Mizân*, I. 368-369; I. 376-380; I. 376-380; I. 355-357; I. 421-422-423-424; I. 210; VI. 256-257; VI. 274-276; VI. 290-295; VI. 295-304.

⁸⁰ *Söyleşiler*, s. 39-40.

⁸¹ Erkoç, *age.*, s. 171.

Tabâtabâî, Bakara 104. ayetin tefsirinde mü'minlere ilk defa bu ayette 'ey iman edenler' diye hitap edildiğini, bu hitap şeklinin 85 yerde geçtiğini, bundan önceki ümmetlerden ise 'kavim' diye bahsedildiğini dile getirir, ardından da bu içerikteki ayetleri bir araya getirir. "...Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz."⁸² "Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler."⁸³ "İman eden ve soylarından gelenler, imanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık."⁸⁴ "Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"⁸⁵ "...Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir."⁸⁶ Allâme, bu ayetleri kısa kısa açıkladıktan sonra bu kelimenin mü'minlerden ilk iman edenlere özgü bir onurlandırma olduğunu vurgular. Bütün İslâm âlimleri bu tür hitapların hem Peygamber Efendimiz zamanını hem diğer zamanları, hem o zamanda hazır olanları hem de diğer zamanlardaki mü'minleri kapsar dese de bu hitabın belli bir gruba yönelik özel bir onurlandırma olduğunda ısrarcıdır.⁸⁷ Tefsirinin başka bir yerinde 'şefa'at' ile ilgili tüm ayetleri bir araya getirerek, bütüncül bakış açısıyla tefsir ettikten sonra ahirette şefa'atın olacağını, Ehl-i Beyt'in de şefa'at yetkisinin olacağını savunur. Yine 'kitap' kelimesi ile ilgili ayetleri bütüncül olarak tefsir eder ve ayetlerde hangi anlamları ifade ettiğini ayrıntılı bir şekilde izah eder. İlgili ayetleri ayetlerle açıkladıktan sonra devamında ayrı bir bölümde ayetleri hadisler ile açıklar.

İslâm Usul ve Furuuna Ait Bilgileri Ehl-i Beyt'ten Öğrenme (Kur'an'ı Sünnet ile Tefsir)

Bu konu 'Sünnet Anlayışı'nda açıklanmıştır.

Keşf

Bu konunun Hz. Ali'nin manevi hayat merhaleleri ve irfânî hakikatlerden bahsettiğini, kitap ve sünnetin marifet-i nefse kılavuzluk yaptığını belirtir. *Nehcü'l-Belâğa*'dan da rivayetler aktarır. Müfessirimiz, Şî'i ilmiye sınıfı arasında yaygın olan Hemedânî tarikatına mensuptur. Manevî âlemin inşa edilmesi gerektiğine inanır, talebelerinin de manevi dünyalarını inşa eder. "*Özün Özü*" isimli eserinde nefsi bilme ve nefsi arındırma yollarını inceler, seyr-u sülûke değinir, kalplerin hasta olması üzerine tasavvufî araştırmalar yapar. Ona göre, kâmil insan mertebesine ancak imam vasıtasıyla erişilebilir, imanın Şî'ilikteki konumu tasavvuftaki kutba denk düşer.⁸⁸

Kur'an'ın Mushaf Haline Gelişi

Tabâtabâî, kitabında Kur'an'ın mushaf haline gelme sürecinden bahseder. Hilafet makamı Yemâme Savaşı'nda yetmiş kurrâ şehid edilince başka bir savaşa da karilerin öldürülüp Kur'an'ın yitirileceği korkusuyla Kur'an'ın bir mushafta toplanmasına karar verir. Ancak bunun öncesinde Hz. Ali, Kur'an-ı Kerim'i nüzül sırasına göre bir mushafta toplar.⁸⁹ Halka gösterir ancak kabul edilmez.

Kur'an'ın birinci ve ikinci defa toplanması çalışmalarına iştirak ettirilmez. Bütün bunlara rağmen toplanan Mushaf'la karşı çıkmaz. Şu anda müslümanların elinde bulunan Mushaf'ı olduğu gibi kabul eder. Yine o hazretin evlâdı olan Ehl-i Beyt imamları kendi yakın Şî'alarına bile Kur'an-ı Kerim'in itibarına gölge düşürecek tereddüde yol açacak bir tek söz söylememişlerdir.⁹⁰

Sonuç

Bir müfessirin Kur'an anlayışını pek çok husus belirlemektedir. Tabâtabâî'nin Kur'an anlayışını belirlemede ailesi ve ilmi kişiliği, sünnet anlayışı, marksist akımın İran'da yayılması, felsefe ve filozofluğu, Şî'a/İmâmiyye/İsnâ Aşeriyye akideleri, ilmi cesareti, üslup ve sunumu, sosyoloji-ictimâî tefsir ekolü etkili olmuştur. Müfessir, Kur'an'ın genel özelliklerini belirtir. Kur'an'ın Müslümanlar arasındaki değerine temas eder. Dini düşünce için gösterdiği yolları açıklar. Ona göre Kur'an insanı gerçek mutluluğa götüren tek kitaptır, ayrıca neden-sonuç ilişkisini beyan eder. Kur'an-ı Kerim, yasal sisteminin mantığı çerçevesinde insan hayatının tüm alanlarıyla ilgilidir. Tabâtabâî, bazı Şî'ilerin Kur'an'ın değiştirildiği, tahrif edildiği iddialarına itibar etmez. Tabâtabâî'nin Kur'an hakkındaki görüşleri Ehl-i Beyt'i öne çıkarması, sahâbeden hadis rivayetini hoş görmemesi, ayetleri mezhebî akideleri doğrultusunda açıklaması dışında, görüşlerinin bir Sünniden farklı olmadığı görülür.

el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'an'da Tabâtabâî'nin temel hareket noktası, İsnâ Aşeriyye'nin inanç esaslarıdır. Müfessir, tefsirinde, özellikle inanç esasları konusunda Şî'i Sünnî tartışmasını sürdürür, yeni bir perspektif getirmez. Bu hususları on iki imam, Şia uleması nasıl yorumlamışsa öyle yorumlar, geleneği olduğu gibi taklit eder. Hatta görüşlerinin doğruluğunu katı bir şekilde savunur. Bu sebeplerle *el-Mizân*, mezhebî bir tefsirdir. Önceki Şî'i müfessirlerden farklı olarak sadece Rasûlullah ve Ehl-i Beyt imamlarının Rasûlullah'tan (sav) naklettiği rivayetlerle yetinmez, bunlara ek olarak yetmiş olduğu modern ilim dallarında da açıklamalar yapar. Batının ilmi baskınlığı karşısında ezilmez. Batıya ve hastalıklı fikirlerine bilim ve felsefe ile karşı koyar. İslâm'ı, İslâm ahlâkını, İslâmî değerleri savunur, İslâm'a yöneltilen eleştirilere cevap verir. Geleneksel müfessirler gibi açıklamalarıyla, hadis rivayetleriyle Hz. Aişe ve Ömer'i hedef alarak çatışmaları körüklemeyi. Yine diğer Şî'i tefsirlerinde görülmeyecek derecede Sünnî kaynakları kullanır, okuyucusuna, çağdaş araştırmacılara aynı anda hem Şî'i hem de Sünnî bakış açısını sunar. Akaid konuları dışındaki Sünnî görüşleri kabul eder ve görüşlerini dellillendirmede kullanır. Fer'i konulardaki mezhebî farklılıklar dışında dinin aslının bir olduğunu, ortak noktaların çok fazla olduğunu gösterir. Bu eser, Şî'i ve Sünnî paradigmanın (mektebin) birbirine yaklaştığı, iki farklı bakış arasında etkileşim oluşturabilecek, önyargıları ortadan kaldıracak bir eserdir. Tabâtabâî aklî ve naklî pek çok ilimde Allâme olması, Şia ile Ehl-i Sünnet kaynaklarını kullanma becerisi, tefsirinde her iki mektebin

⁸² Nûr, 24/31.

⁸³ Mü'min, 40/7.

⁸⁴ Tûr, 52/21.

⁸⁵ Haşr, 59/10.

⁸⁶ Feth, 48/29.

⁸⁷ *el-Mizân*, I. 242-244-246.

⁸⁸ Erkoç, agt., s. 116-126.

⁸⁹ Tabâtabâî, *age.*, s. 157-158.

⁹⁰ Tabâtabâî, *age.*, s. 160.

görüşlerine yer vermiş olması ve 14 asırlık Şî'a geleneğini modern bilimlerle harmanlaması gibi belirgin özellikleriyle çağdaş okuyucuya çok farklı, çok yönlü okunması bir tefsir arzetmiştir.

Şî'iler *el-Mîzân*'ı, Kur'ân ayetlerini ayetler ile imamlardan gelen hadislerle Şî'i-Sünnî kaynaklarla ve modern bilimlerle en iyi şekilde mezcettiği için Tabersî'nin *Mecmeu'l-Beyân* tefsirinden sonra yirminci asrın en ünlü tefsiri, tarih boyunca yazılan en iyi Şî'î tefsiri, kütüphanelerdeki tüm kitapları bir kenara bıraktıracak asrın tefsiri olarak kabul etmektedir. Ancak kanaatimizce *el-Mîzân*'ı sadece Şî'a tefsiri (mezhebî tefsir) olarak tanımlamak/sınırlandırmak doğru değildir. *el-Mîzân*, Şî'a/İmâmiyye/İsnâ Aşeriyye tefsiri olmasının yanı sıra birçok ilmi ihtiva eden nitelikli, özgün, üst düzey, Kur'ânî, felsefî, ahlâkî, tarihî, irfânî, sosyolojik, bilimsel ve ansiklopedik bir tefsirdir. Müfessirin yirmi ciltlik devasa tefsiri, pekçok alandaki özgün ve çağdaş yorumlarıyla Sünnî'lerin de mutlaka istifade etmesi gereken mümtaz bir tefsirdir.

Kaynaklar

- Albayrak, Halis, *Mübhematu'l-Kurân İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, AÜF Dergisi, sayı: 32, 1992.
- Apaydın, Yasin, *Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'de Varlık Kavramı*, İstanbul, 2010.
- Aydın, Salih, *Tabâtabâî'de Felsefî ve Mantıkî Kavramların Tasavvurât Temelli Ayrımı Tabâtabâî'nin Ma'külât Kuramı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Erzurum 2015.
- Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV (2004), sayı: 3, s. 127.
- Erkoç, Hatice, *Tabâtabâî'nin Kur'ân'ı Tefsir Yöntemi*, doktora tezi, Ankara 2020.
- el-Evsî, Ali, *et-Tabâtabâî ve menhecühü fi tefsirihî el-Mîzân*, Müâveniyetü'r-Riâseti li'l-Alâkâti'd-Düveliyeti fi Münezzameti'l-E'lami'l-İslâmiyyi, Tahran, 1985.
- Habibov, Aslan, *İlk Dönem Şî'î Tefsir Anlayışı*, doktora tezi, Ankara 2007.
- Kohlberg, Etan, *İmamiyye'den İsnâ Aşeriyye'ye*, çev., Cemil Hakyemez, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 3.

- el-Kummî, Şeyh Sâdük, Muhammed b. Ali b. Babeveyh, *Risalet'ül-itikadat'il-İmamiyye (Şî'î İmamiyyenin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1978.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları*, Grafiker Yayınları, Ankara 2019.
- Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Tashih eden, Faziletli Şeyh Hüseyin el-E'lemî, Müessesetü'l-E'lemiyyi li'l-Metbüât, Lübnan/ Beyrut 1997.
- Tabâtabâî Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân*, çev. Vahdettin İnce vd., Kevser Yayınları, İstanbul 1996.
- Tabâtabâî, *Hayâtî*, Mekâlâtün te'sisiyyetün fi'l-fikri'l-İslâmî (Basım yeri ve yılı yok.)
- Tabâtabâî, *İslâm'da Kur'ân*, çev. Bahri Akyol, İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme ve Yayın Müdürlüğü, 1997.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Kur'ân*, trc. Ahmet Erdiñç, Bir Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Tabâtabâî, *İslâm'da Şî'a*, <http://nehculbelaga.tripod.com/İslâm'da-sia/İslâmdasiason.htm>, 2019.
- Allâme Tabâtabâî ve Henry Corbin, *Söyleşiler*, çev., İsmail Bendiderya, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Tahrânî, Muhammed Hüseyin, *el-Allâme et-TabâtabâîEdvâün alâ hayâtihi ve sîratihî* (Basım yeri ve yılı yok.)
- et-Tihârî, Muhammed el-Hüseyin el-Hüseyînî, *eş-Şemsü's-sâti'a*, trc. Abbas Nureddin-Abdürrahim Mübarek, İran, 2008.
- Rufâî, Abdü'l-Cebbar, *Tetavvürü'd-dersi'l-felsefî fi'l-havzeti'l-İlmiyye*.
- Simaye Mihr der Ainiye Tesvir*, (The Liminary in the Eyes of Pictures), yazar, tarih, sayfa, basım yeri yok.
- Şen, Ziya, *Reşid Rıza ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerindeki Mukaddimelerinin Karşılaştırılması*, DEÜİFD, XXIX/2009.
- Tayeh, İbrahim Muhan, *Muhammed Hüseyin Tabâtabâî... Edvâü ale's-Sîrati'z-Zâtiyye ve'l-İlmiyye*;e:///C:/Users/bil/Desktop/Tabatabai/ arapça%20makale /الطباطبائي%20...%20اضواء%20الطباطبائي%20السيرة%20على%20العلمية%20والفاتيحة%20.pdf, 2017.
- Zerkeşî, *el-Burhân*.
- Ayetullah Cevâdî Amulî, *Allâme Tabatabâî ve Tefsirdeki Metodu*, <http://nehculbelaga.tripod.com/2020>.
- <http://www.fikritakip.com/news.asp?pg=1&yazi=2872>, 2008.<https://İslâmkütüphanesi.com/turcekitap/online/EhlibeytMesaji4/4-Tabatabainin-tefsir-Metodu.htm>/Ayetullah M. Hüseyin Hüseyinî, *Allâme Tabatabâî (2)*, 2019.